

Спеціалізованій вченій раді
Д 26.004.16
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ВІДГУК

офіційного опонента **Шульги Михайла Васильовича**, доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на дисертаційну роботу Дейнеги Марини Андріївни на тему: **“Предмет і система природоресурсного права”**, представлену на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.06 - земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право

В умовах невинного погіршення стану довкілля, інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу, знищення природно-ресурсного потенціалу, загострення низки глобальних екологічних проблем пріоритетом подальшого розвитку цивілізації стає гармонізація взаємодії суспільства і природи. Необхідність пошуку прийняттого балансу у відносинах між суспільством і природою вимагає консолідації дій усього світового співтовариства, спрямованих на забезпечення сприятливого навколишнього середовища при зростаючих темпах експлуатації та виснаження природних ресурсів, посиленні техногенного впливу на довкілля. В теперешніх умовах існування людства використання природних ресурсів повинно ґрунтуватися на стратегії сталого розвитку, сутність якої становить підвищення добробуту людей та зміцнення соціальної справедливості при одночасному зниженні ризиків для довкілля й дефіциту природних ресурсів.

Одночасне вирішення питань збереження довкілля і соціально-економічного розвитку є нині одним із основних напрямів діяльності будь-

якої цивілізованої держави.

Збільшення обсягів використання природних ресурсів посилює антропогенне навантаження на кількісний та якісний стан природних ресурсів. Існуюча практика землекористування спричиняє погіршення стану земель, а нераціональне використання земельних, лісових і водних ресурсів призводить до незворотних втрат екосистемного та біологічного різноманіття.

Нині у країні гостро постала необхідність впровадження системи сталого, екологічно збалансованого використання природних ресурсів, що насамперед передбачає зміну підходів до їх використання з урахуванням негативних наслідків втручання людини у хід природних процесів та балансу інтересів розвитку суспільства й природи. Значна роль при впровадженні екологічно збалансованого використання природних ресурсів належатиме природоресурсному праву, сформованому на основних засадах концепції сталого використання і збереження природних ресурсів.

Запровадження концепції сталого розвитку у загальносвітовому масштабі вимагає комплексності у використанні природних ресурсів, що породжує потребу в консолідації та інтеграції поресурсних галузей права і формування на їх основі самостійної галузі права у системі права України – природоресурсного права. Крім того, наявні вагомі об'єктивні передумови для становлення природоресурсного права як самостійної галузі і виокремлення його із системи екологічного права.

Незважаючи на творчі пошуки наукової спільноти у зазначеній царині, які були спрямовані переважно на з'ясування місця природоресурсних правовідносин у системі екологічного права, загальну характеристику природоресурсних правовідносин і дослідження окремих аспектів визначеної проблематики, сьогодні у юридичній науці відсутнє чітке визначення назви галузі природоресурсного права: “природноресурсове”, “природоресурсове”, “природноресурсне”, “природоресурсне” право.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що питання наукового аналізу проблем формування і становлення природоресурсного права, як

самостійної галузі права у системі права України, є актуальними з теоретичної та практичної точок зору, що зумовлює доцільність розгляду відповідної проблематики в рамках спеціального дослідження на рівні докторської дисертації.

Подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук дисертація Дейнеги Марини Андріївни на тему “Предмет і система природоресурсного права” має надзвичайно важливе теоретичне і практичне значення з огляду на необхідність проведення науково-теоретичного аналізу проблем формування і становлення природоресурсного права як самостійної галузі права у системі права України, концептуальних засад визначення предмета природоресурсного права, формування системи природоресурсного права, визначення основних тенденції розвитку теоретичних уявлень про предмет і систему природоресурсного права, формування концепції розвитку системи природоресурсного законодавства України.

Вищевикладене підкреслює актуальність теми проведеного дисертаційного дослідження, значущість якої підкреслює її зв'язок з нормами Конституції України, Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 р., Закону України “Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.” від 28 лютого 2019 р., Постанови Верховної Ради України “Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР, а сама дисертація виконана відповідно до наукової тематики Національного університету біоресурсів і природокористування України МОН України у межах наукових тем: “Проблеми удосконалення системи аграрного законодавства” (ДР №0112U001680), “Розробка Концепції правового регулювання сталого розвитку сільських територій» (ДР № 010911003356), де здобувачкою опрацьовано питання правового забезпечення використання і відтворення природних ресурсів у сільському господарстві.

Дисертація відповідає необхідним вимогам щодо наукової новизни.

Наукова новизна дисертаційного дослідження Дейнеги М. А. полягає в тому, що на основі комплексного теоретико-правового дослідження проблем формування розвитку предмета і системи природоресурсного права оновлено й доктринально обґрунтовано юридичну конструкцію природоресурсного права як самостійної галузі права у системі права України. Дисертантці вдалося повною мірою дослідити питання, пов'язані із розкриттям концепції та принципів розвитку взаємовідносин людини і природи як базису формування предмета природоресурсного права; проаналізувати розвиток наукової думки щодо визначення предмета природоресурсного права; окреслити загальнотеоретичні положення про предмет галузі права у контексті визначення особливостей предмета природоресурсного права; розмежувати предмети правового регулювання природоресурсного, природоохоронного й екологічного права; провести співвідношення природоресурсних та поресурсних відносин; визначити специфіку міжпредметних зв'язків природоресурсного права та інших галузей права; розкрити теоретичні засади системи природоресурсного права; виокремити особливості юридичного змісту окремих структурних елементів системи природоресурсного права; виявити сучасні тенденції формування концепції розвитку системи природоресурсного законодавства України та ін.

У процесі дослідження проблем, які входять до предмета дисертаційного дослідження, було використано філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Так, авторкою було використано діалектичний метод, формально-логічний, метод аналізу, синтезу, системно-структурний, історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий методи.

Зміст дисертаційної роботи Дейнеги М. А. відповідає всім встановленим вимогам. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено його мету та завдання, об'єкт та предмет дослідження, теоретичну, методологічну основи роботи, наукові положення, що характеризують її новизну,

практичне та теоретичне значення зроблених висновків і пропозицій, їх апробація.

Перший розділ дисертації присвячений дослідженню концептуальних засад визначення предмета природоресурсного права, зокрема, концепції та принципів природоресурсного права (підрозділ 1.1), розвитку наукової думки щодо визначення предмета природоресурсного права (підрозділ 1.2), загальнотеоретичних положень про предмет галузі права у контексті визначення особливостей предмета природоресурсного права (підрозділ 1.3).

Другий розділ дисертації присвячений проблемам відмежування предмета природоресурсного права від предмета суміжних галузей права. Зокрема, Дейнею М. А. досліджено співвідношення предметів природоресурсного, природоохоронного й екологічного права (підрозділ 2.1), розглянуто природоресурсні та поресурсні відносини (підрозділ 2.2), специфіку міжпредметних зв'язків природоресурсного та інших галузей права (підрозділ 2.3).

У третьому розділі дисертації авторкою досліджено систему природоресурсного права. Так, науковець аналізує теоретичні засади системи природоресурсного права (підрозділ 3.1), особливості юридичного змісту окремих структурних елементів системи природоресурсного права (підрозділ 3.2), міжгалузеві зв'язки системи природоресурсного права (підрозділ 3.3).

Четвертий розділ дисертаційного дослідження присвячено основним тенденціям розвитку теоретичних уявлень про предмет і систему природоресурсного права. Зокрема, формуванню предмета і системи міжнародного природоресурсного права (підрозділ 4.1), специфіці наближення природоресурсного законодавства і права України до Європейського законодавства і права навколишнього середовища (підрозділ 4.2), концепції розвитку системи природоресурсного

законодавства України, його сучасним тенденціям формування (підрозділ 4.3).

У висновках дисертації, які мають як практичне, так і теоретичне значення, запропоноване теоретичне узагальнення щодо вирішення наукової проблеми науково-теоретичного аналізу проблем формування і розвитку природоресурсного права як самостійної галузі права у системі права України, концептуальних засад визначення предмета і системи природоресурсного права, а також згруповані пропозиції й рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання у зазначеній сфері.

Авторкою в повному обсязі було досліджено як вітчизняне, так і іноземне законодавство у зазначеній царині.

Окрім літератури із екологічного та земельного права вона дослідила значну кількість праць із інших галузей юридичних наук (загальна теорія права, цивільне, аграрне, конституційне право тощо).

В поданій до захисту дисертації сформульований ряд важливих висновків і рекомендацій, що є новими для науки екологічного права, достатньо аргументованими та виваженими.

Заслуговує на підтримку вперше запропонована авторкою періодизація генезису наукової думки про формування предмета природоресурсного права:

- 1) розвиток природоресурсних правовідносин у межах диференційованого (поресурсного) підходу до природокористування (до 30-х рр. XX ст.);
- 2) формування предмета природоресурсного права у системі єдиного земельно-колгоспного права (30-60-ті рр. XX ст.);
- 3) формування природоресурсного права як інтегрованої галузі права (60-80-ті рр. XX ст.);
- 4) розвиток предмета природоресурсного права у системі екологічного права (кін. 80-х рр. XX ст. – до нині);
- 5) становлення природоресурсного права як самостійної галузі права (поч. XXI ст. – до нині) [с. 32 дис.].

Певний науковий інтерес становить пропозиція авторки вважати предметом природоресурсного права природоресурсні відносини, тобто суспільні відносини щодо використання і відтворення природних ресурсів як

юридично визначеної частини навколишнього природного середовища, що має ознаки природного походження й знаходиться в екологічному взаємозв'язку з іншими природними ресурсами, потенційно або фактично цінні для людства, використовуються або можуть бути використані як джерело необхідних матеріальних і духовних благ [с. 171 дис.].

Дисертанткою вперше у вітчизняній правовій доктрині визначено суспільні відносини з використання природних ресурсів у складі предмета природоресурсного права як процес вилучення і споживання корисних властивостей природних ресурсів, що знаходяться в екологічному взаємозв'язку з іншими природними ресурсами та докiлля в цілому, як джерела необхідних матеріальних та духовних благ для задоволення потреб людини і суспільства [с. 110 дис.].

Обґрунтованою є позиція дисертантки відносно того, що природоресурсним відносинам, як предмету природоресурсного права, притаманний комплексний характер, оскільки вони об'єднують близькі за своїм змістом земельні, водні, лісові, надрові та інші відносини, визначаючи загальні засади їх правової регламентації і залишаючи при цьому специфіку правового регулювання використання та відтворення окремих природних ресурсів [с. 33 дис.].

Важливим теоретичним здобутком авторки дослідження слід вважати висновок про те, що природоресурсне право є самостійною галуззю права у системі права України, правові норми якої регулюють комплексні суспільні відносини з використання (вилучення та споживання корисних властивостей) і відтворення (відновлення кількісних та якісних характеристик) природних ресурсів, що мають потенційну або фактичну цінність для людини і є джерелом необхідних матеріальних та духовних благ [с. 326 дис.].

Заслуговує на увагу авторський підхід щодо розмежування предметів природоресурсного права і екологічного (природоохоронного) права [с. 156 – 157 дис.].

Слід погодитися з точкою зору дисертантки щодо визначення системи

природоресурсного права як інтегрованої й організованої сукупності правових норм, які регулюють суспільні відносини щодо використання та відтворення окремих природних ресурсів у їх нерозривному зв'язку з іншими елементами довкілля з метою задоволення потреб людини і суспільства [с. 329 – 330 дис.].

Не викликає заперечень висновок авторки щодо визначення принципу раціонального використання природних ресурсів як екологічно обґрунтованого та економічного ефективного їх використання, що характеризується дотриманням закономірностей функціонування екологічно взаємозалежних природних систем і балансом приватних та публічних інтересів [с. 34].

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, належним чином обґрунтовані і характеризуються високим ступенем наукової достовірності.

Практична значимість дисертації Дейнеги М. А. полягає в тому, що вони можуть бути використані: у подальших наукових дослідженнях; при підготовці нових та внесенні змін до чинних актів природоресурсного та екологічного законодавства, а також у практиці реалізації такого законодавства; при підготовці науково-практичних видань, підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій для науковців, юристів-практиків, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів юридичних спеціальностей.

Положення дисертації використовуються у науково-дослідній роботі (“Проблеми удосконалення системи аграрного законодавства” (ДР № 0112U001680), “Розробка Концепції правового регулювання сталого розвитку сільських територій” (ДР № 0109U003356)) та навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін “Проблеми природоресурсного права”, “Екологічне право”, “Проблеми екологічного права”, “Земельне право” студентам спеціальності “Право” та “Геодезія і землеустрій” Національного університету біоресурсів і природокористування України МОН України (акт впровадження від 12.05.2020 р.), навчальних дисциплін “Екологічне право”,

“Земельне право”, “Проблеми земельного та екологічного права” студентам спеціальності “Право” Київського національного університету імені Тараса Шевченка (акт впровадження від 14.05.2020 р.), навчальних дисциплін “Екологічне право”, “Земельне право” студентам спеціальності “Право” Національного авіаційного університету (акт впровадження від 15.05.2020 р.).

Положення та висновки дисертації використовувались у роботі Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, пов’язаної з підготовкою проектів законодавчих актів, напрацюванням законодавчих ініціатив з питань сталого природокористування, екологічно збалансованого і раціонального використання природних ресурсів (довідка про впровадження № 2105 від 25.06.2020 р.).

Основні теоретичні положення та висновки дисертації знайшли відображення у 55 наукових працях, зокрема: 1 одноосібній монографії, 21 статті, опублікованій у наукових фахових виданнях України, з яких 15 - у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 2 статтях, опублікованих у наукових виданнях інших держав, включених до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science, 6 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав та 25 публікаціях за матеріалами науково-практичних конференцій, круглих столів, зібрань, конгресу.

Таким чином, проведений аналіз дисертаційної роботи Дейнеги М. А. дає підстави для висновку про те, що сформульовані дисертанткою і винесені на захист положення є вагомим особистим вкладом дисертантки в розвиток юридичної науки і становлять безперечну наукову новизну.

Констатуючи позитивні положення даної роботи, разом з тим, можна зазначити деякі прогалини та положення, що є суперечливими, дискусійними або вимагають додаткової аргументації, корегування.

1. Дисертантка пропонує розмежування предметів природоресурсного права і екологічного права проводити на таких підставах:

- предметом природоресурсного права є природоресурсні відносини, тобто суспільні відносини щодо **використання** і відтворення природних ресурсів або їх властивостей ;
- предметом екологічного права (природоохоронного) – природоохоронні відносини як суспільні відносини щодо **охорони** природних об'єктів і навколишнього середовища та відновлення природних ресурсів.

Видається спірним підхід до розгляду використання природних ресурсів окремо від їх охорони. Використання природних ресурсів нерозривно пов'язано із забезпеченням їх охорони, на суб'єктів використання закон покладає обов'язок дотримуватись вимог щодо охорони довкілля. І вивчення саме природоресурсного права передбачає розгляд правового регулювання як використання, так і охорони об'єктів природи.

2. У роботі досліджуються суспільні відносини з **відтворення** природних ресурсів (що виступають предметом правового регулювання природоресурсного права) як штучний процес відновлення кількісних та якісних характеристик природних ресурсів, взаємозв'язків між ними і довкіллям в цілому.

Суспільні відносини з **відновлення** природних ресурсів (що є предметом правового регулювання природоохоронного права), розглядаються як природний процес відновлення (регульований або нерегульований) природних ресурсів [с. 111, 113, 135 дис.].

Видається, що для визначення та розуміння понять «відновлення» та «відтворення» необхідне більш чітке розмежування між ними із зазначенням відповідних критеріїв.

3. Авторка у своїй роботі наполягає, що земельне право (а також лісове, водне, фауністичне тощо) є підгалуззю природоресурсового права [с. 171 дис.].

Проте, зазначене твердження авторки є дискусійним, потребує детального обґрунтування. На сьогодні земельне право у сучасній юридичній науці визнано самотійною галуззю права в правовій системі України.

4. У Розділі 3 «Система природоресурсного права» слушно підкреслюється, що сукупність правових норм, які регулюють певні суспільні відносини, може розглядатися як самотійна галузь права тільки в тому випадку, якщо вона володіє певною цілісністю. Єдність галузі зумовлена наявністю системоутворюючих чинників, до яких прийнято відносити передовсім предмет і метод правового регулювання [с. 189 дис.].

М. А. Дейнега наголошує, що предмет, метод і об'єкт правового регулювання є визначальними критеріями для побудови системи природоресурсного права [с. 191 дис.]. Водночас авторка обходить питання щодо методу правового регулювання природоресурсних відносин і зазначає тільки, що для методу правового регулювання природоресурсного права характерне поєднання імперативних і диспозитивних засад [с. 190 дис.].

Проте, було б цікавим та важливим у ході захисту дисертаційного дослідження дізнатися думку авторки щодо особливостей застосування методів правового регулювання природоресурсних відносин для побудови системи природоресурсного права.

5. У роботі наведені пропозиції щодо систематизації природоресурсного законодавства і прийняття базового закону про природні ресурси і природокористування – Природоресурсного кодексу, який має містити уніфіковані основи використання природних ресурсів.

Вважаємо, що з точки зору чистоти доктрини та розроблення Концепції розвитку природоресурсного законодавства України, прийняття Природоресурсного кодексу має сенс, проте допускаємо, що прийняття зазначеного Кодексу навряд чи призведе до позитивного ефекту в плані поліпшення якості правозастосування. Натомість у Кодексі мають бути відсутні декларативні і відсильні норми, що на даному етапі модернізації чинного законодавства просто неможливо.

6. У дисертації М. А. Дейнега розглядає право власності на природні ресурси як міжгалузевий інститут природоресурсного права, який об'єднує правові норми, що визначають стан приналежності природних ресурсів конкретним суб'єктам, закріплюють правомочності власника щодо володіння, користування і розпорядження належними йому природними ресурсами й забезпечують захист його прав та інтересів [с. 218 дис.]. Окрема увага приділяється аналізу поняття права власності Українського народу на природні ресурси. Авторка слушно підкреслює, що складність і неоднозначність відповідного конституційного положення зумовлює наявність різноманітних доктринальних підходів до інтерпретації визначення правосуб'єктності Українського народу в частині належності йому природних ресурсів на праві власності.

Цікаво було би почути думку авторки щодо проблематики змісту та правової природи права власності Українського народу на природні ресурси.

Але наведені зауваження мають рекомендаційний, дискусійний характер, оскільки дисертантка має право висловлювати власну аргументовану позицію, і істотно не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Аналіз дисертації Дейнеги М. А. та праць, опублікованих за темою дисертації, свідчить про актуальність обраної теми дослідження, достатню обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих в дисертації, їх достовірність і новизну, повноту їх викладу в опублікованих працях у фахових виданнях.

Таким чином, підсумовуючи викладене, слід відзначити, що дисертаційна робота Дейнеги М. А. є самостійним науковим дослідженням, яке містить теоретичні висновки і практичні рекомендації, що становлять безперечний інтерес для правової науки та законодавчої практики.

Що ж стосується тих висновків і пропозицій, які винесені на захист, то практично всі вони є достатньо аргументованими і становлять самостійний творчий доробок дисертантки. Тема і зміст дисертації відповідають науковій

спеціальності 12.00.06. – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право.

Дисертація оформлена у повній відповідності з вимогами, що, пред'являються до монографічних досліджень такого типу.

Автореферат і публікації дисертантки з достатньою повнотою відображають зміст дисертації.

Загальний висновок: Дисертаційне дослідження “Предмет і система природоресурсного права” відповідає всім вимогам, що пред'являються до такого роду робіт, є закінченою кваліфікаційною науковою працею, яка містить вирішення актуальної для науки і практики проблеми формування розвитку предмета і системи природоресурсного права як самостійної галузі права у системі права України., повністю відповідає Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а його авторка *Дейнега Марина Андріївна* заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06. – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право.

Офіційний опонент,
завідувач кафедри земельного та
аграрного права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
д.ю.н., професор,
член-кореспондент НАПрН України

М. В. Шульга

